

György-Horváth László

Énekes népszokásaink II.

NSZFI
NEMZETI SZAKKÉPZÉSI
ÉS FELNŐTTKÉPZÉSI INTÉZET

A követelménymodul megnevezése:

Zenész alapmodul

A követelménymodul száma: 1436-06 A tartomelem azonosító száma és célcsoportja: SzT-023-50

ÉNEKES NÉPSZOKÁSOK LUCÁZÁSTÓL SZILVESZTERIG

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Tanulmányozza a magyar paraszti társadalom kalendáriumának jeles napjaihoz kapcsolódó énekes népszokásait az adventtől szilveszterig tartó időszakban.

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

LUCÁZÁS, KOTYOLÁS

December 13. Luca napja. *A Luca, Lucia név eredete lux (latin) – fény.*

Luca napjához számos szokás, hiedelem kapcsolódik: termékenységvarázslás, házasság-, halál- és időjárásjóslás, bizonyos női munkák tiltása, a lucaszék elkészítése.

- *Úgy tartották, ha ezen a napon fonnának, vagy varrnának, akkor ezzel bevarrnák a tyúkok fenekét.*
- *Több vidéken szokás volt lucapogácsát sütni. Volt, ahol gyűrűt sütöttek az egyik pogácsába, ha az eladó lány találta meg, rövidesen férjhez ment. Volt, ahol tollat szúrkodtak a pogácsákba sütés előtt. Akié elégett, rövidesen meghal.*
- *A lucaszéket csak férfiember készíthette. Vidékek szerint változott, hogy hét, kilenc, tizenkét vagy tizenhárom féle fából készült, aminek minden darabját más-más fából kellett kifaragni. Sem szöget, sem enyvet nem szabadott használni. Karácsonyig kellett befejezni. Az éjféli misén aztán a székre állva, tű fokán vagy lyukas fakanálon meg lehetett látni, hogy ki a boszorkány.*
- *E napon kezdtek lucabúzáat csíráztatni. Ha karácsonyig a szára hosszúra nőtt, akkor a következő évben bő termés várható.*

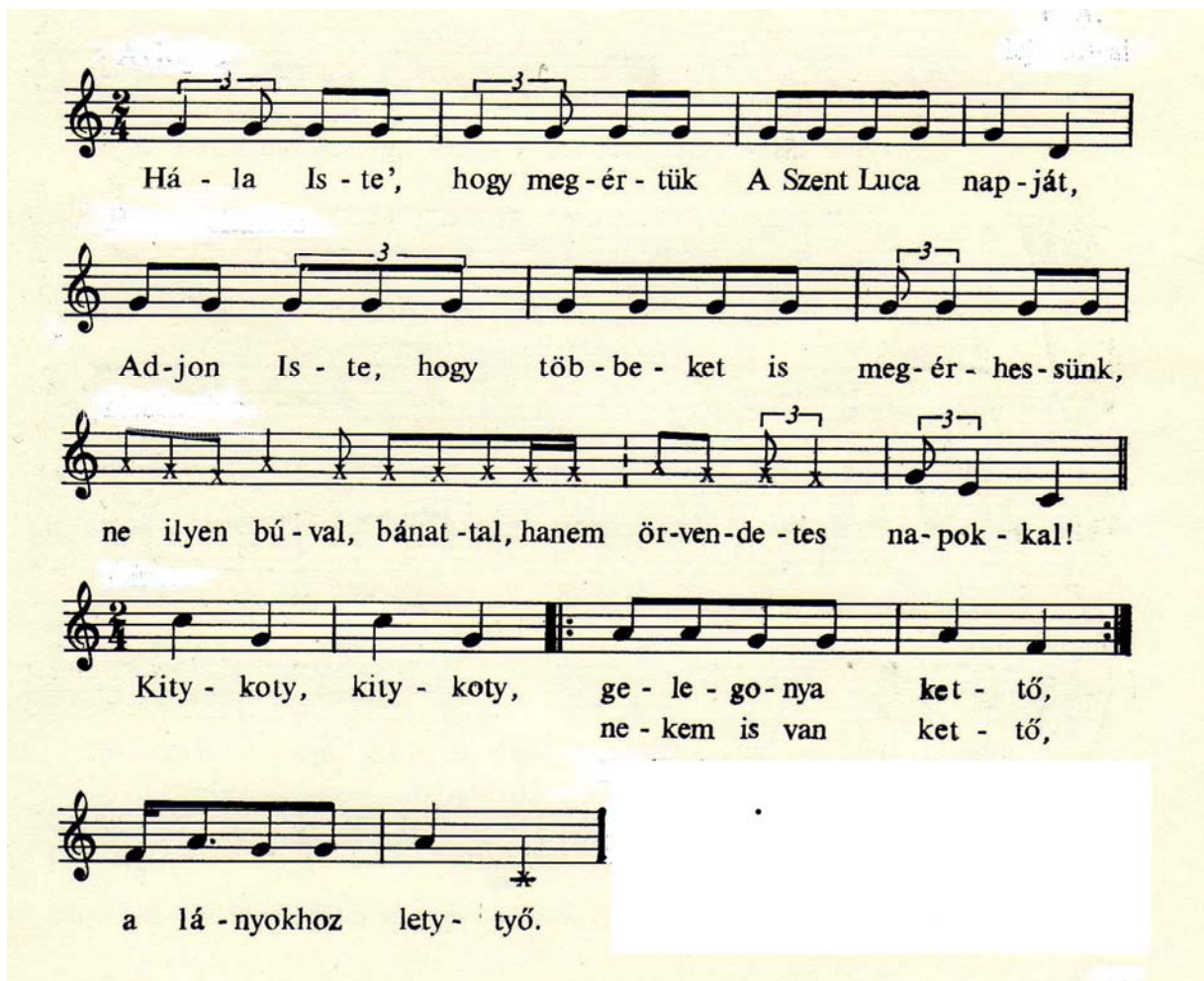

1. ábra. Lucázás

A **kotyolás** és a **lucázás** célja is az, hogy a tyúkok bőségesen tojjanak, a család egészséges, gazdag és szerencsés legyen. A kotyolók 10–14 éves iskolás fiúk, hárman–négyen hajnalban indulnak útnak. Bekéredzkednek sorra a házaknál:

– *"Szabad-e a kendtek tisztességes, becsületes háziknál lucázni?"*

A szokás beszédszerű rigmusok és énekelt refrének váltakozásából áll. Az énekelt dallam gyermekdalszerű, ütempáros szerkezetű. Visznek magukkal egy köteg szalmát vagy egy tuskót és azon sorolják a jókívánságokat, kotyolnak:

Há - la Is - te', hogy meg - ér - tük A Szent Luca nap - ját,

Ad - jon Is - te, hogy töb - be - ket is meg - ér - hes - sünk,

ne ilyen bú - val, bánat - tal, hanem ör - ven - de - tes na - pok - kal!

Kity - koty, kity - koty, ge - le - go - nya ket - tő,
ne - kem is van ket - tő,

a lá - nyokhoz lety - tyő.

2. ábra.

- A ketők disznájának akkora orgyája legyen, mind a mestergerenda!
- Refr.: Kitty, kotty, gelegonya kettő, nekem is van kettő, a lányokhoz lettyő...
- A ketők disznájának akkora szalonnája legyen, mind a gyúródeszka! Kitty, kotty,...
- A ketők disznájának annyi zsírja legyen, mint a kutba a víz! Kitty, kotty,...
- A ketők asszonyának annyi csirkéje legyen, mind a Balaton partján a kavics! Kitty, kotty,...
- A ketők asszonyának akkora csöcse legyen, mind a jobbágy Ferkó bácsi bundás sapkája! Kitty, kotty,...
- Kályha vállán szürke macska, fújja meg a házigazda!"

Majdnem minden esetben megajándékozták őket, egy-egy marék aszalt gyümölcsöt, almát, diót kaptak. A szalmát a háziasszony a tyúkok alá tette, hogy jobban tojjanak. Ritkán az is előfordult, hogy nem engedték be a házba a lucázókat. Ekkor ezt énekeltek:

- Kentek tikja fossék,
- A másé meg tojjék!

¹ Forrás: Együd Árpád: Kaposváron megverték a rézdobot 1981:81

SZENTCSALÁD-JÁRÁS

Szentcsalád-járás, *szentcsaládkilenced* a karácsonyi ünnep előtt kilenc napon át ismétlődő szálláskeresés. A 20. század. elején született szokás. A szálláskereső Szent Család tiszteletére kilenc család összeáll, hogy december 15-től karácsony estéig naponta felváltva a Szent Családnak, illetve a Szent Családot ábrázoló képnek szállást adjanak. A képet a rendező énekesasszony vagy maga hinti meg szenteltvízzel, vagy a pap áldja meg. A soros családban már kész a házioltár égő mécsessel, vagy gyertyával, ahol rendszeren a többi családok is összegyülekeznek, amikor esti Úrangyalára harangoznak. Amikor a szentkép az új családhoz érkezik, letérdel a házinép, miközben megfelelő szövegezésű imádságokat mondanak. A képet a házioltárra helyezik, meggyújtják előtte a mécses, amely mindaddig ott ég, amíg a képet másik családhoz nem viszik. A szentkép előtt rendszeren ájtatosságot is szoktak végezni: a *lorettói litániát*, *Szent József* vagy *Jézus Szíve* litániáját, majd felajánlják az egész családot a Szent Család oltalmába. Közben természetesen énekelni is szoktak megfelelő énekeket.

3. ábra.

Az idő is későre jár,
a madár is fészkére száll.
Csak a Szent Szűz jár hiába
Betlehemnek városába.

Legalább ti jó emberek,
fogadjátok e kisdedet!
Házatokba boldogság száll,
Ha betér az égi Király.

Ne sírj tovább Szűz Mária
ne menjetek ma máshova!
Szállásunkat mi megosztjuk,
Kis Jézuskát befogadjuk.

A házbeliek napközben is föl-fölkeresik a képet, hogy rövid fohászkodással üdvözljék. Ilyenkor rendszerint valami szegény gyermekes családot meg is szoktak ajándékozni, mintha a Szent Családnak adnák. A kilencnapos ájtatosság után a kép vagy a templomba, vagy valami jámbor lélekhez kerül, aki jövő adventig vigyáz rá. A helyi változatok közül figyelemre méltó Tordas (Szlovákia) szlovákból magyarosodott falué: a Szent Család képét megszenteltetik, a kilenc fölkeresendő család tagjai gyónással és áldozással készülnek a fogadtatásra. Csíkdeline (Erdély – Románia) helyi hagyománya szerint legények hordozzák a Szent Család képét. Ez még nyilvánvalóan a férfiak ősi liturgikus elsőbbségének fejleménye, még ebben a jellegzetesen asszonyi szokásban is.²

OSTYAHORDÁS

Karácsony böjtjén a kántortanító, tanító az iskolás gyerekekkel közösen ostyát sütött. Öt napon át öt különböző színűt: első nap fehéret, második nap zöldet (petrezselyemlevél), harmadik nap pirosat (alkörmös), negyedik nap kéket (kékítő), ötödik nap sárgát (sáfrány). Az ötféle ostyát december 23-án kosárban, fehér kendőbe takarva, vagy szép fehér asztalkendővel bekötött tányéron, tálban hordozták, hordták szét az iskolás fiúk a faluban. Annyit sütöttek, hogy minden családnak jutott. Az ostyát az ünnepi asztalra tették és énekelni kezdték:

"Én nagy vigasságot, s örömet hirdetek..."

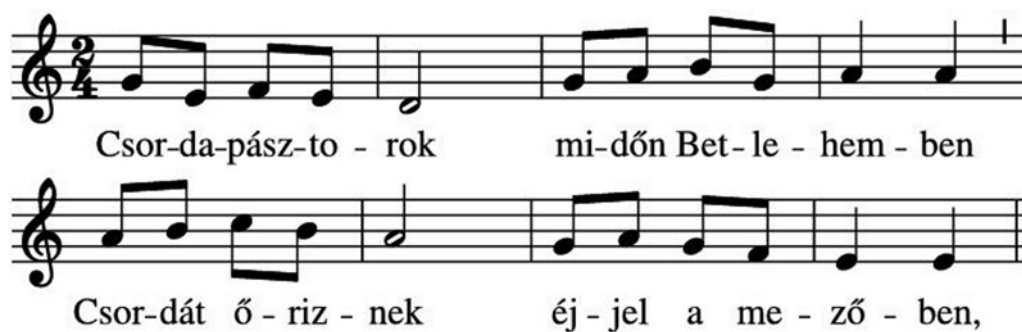
A gazdasszony a szívességet annyi lencsével, mákkal, aszaltgombával, esetleg szilvával viszonzta, amennyi a gyerekek tányérjába, táljába belefért, néhány krajcárt is kaphattak. Az ajándék néven emlegetett ostyáért a kántor pénzt vagy gabonát kapott.

KARÁCSONYI KÁNTÁLÁS, KÖSZÖNTÉS

A kereszténység karácsonykor ünnepli Jézus születését. Krisztust a "világ világosságának" tekinti a keresztény hit. A téli napforduló idejétől, karácsonytól kezdve a nappalok egyre hosszabbak, egyre növekszik a fény.

A **karácsonyi kántálás** karácsony ünnepét megelőző estéken véghezvitt énekes, verses köszöntő. *Angyali vigasság, kántálás, kóringyálás, mendikálás, pásztelizás* néven is emlegették egyes vidékeken. A kántálók csoportosan, házról házra járva énekeltek. Olyan köszöntőket, jókívánságokat, rigmusokat, prózai szövegeket mondtak, amelyek a karácsony ünnepének gondolkörét idézik. Több csoportban jártak kántálni: délben a gyerekek, délután a fiatalok, este a házasemberek. Ritkán mentek be a házba, engedélykérés után inkább csak az ablak alatt énekeltek. A köszöntő dallamok különféle egyházi énekek, illetve a betlehemes játékokban is előforduló dallamok, amelyek többnyire a korai barokkban alakultak. Az egyik legismertebb, legrégebbi réteghez tartozik az alábbi ének, amelynek első ismert alakja *Cantus Chatolici* 1651-es egyházi énekgyűjteményben megtalálható:

² Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu>

4. ábra.

2. Isten angyali jövének melléjük.

Nagy félelemmel telék meg ő szívük.

3. Örömet mondok, nagy örömet néktek,

Mert ma született a ti Üdvösségetek.

4. Menjetek el csak gyorsan a városba,

Ott találjátok Jézust a jászolba'.

5. Elindulának, és el is jutának,

Szűz Máriának jó napot mondának.

6. Serkentsd fel Jézust, szent Fiadat nekünk,

Mert mi angyalok igéjére jöttünk.

7. Üdvöz légy, Jézus, pásztorok Pásztora,

Bűnös emberek megváltó szent Ura.

8. Kérünk tégedet, mi Üdvözítőnket,

Sok bűneinkért meg ne utálj minket.

9. Dicsőség néked, örök Atyaisten,

Te kisdéd Jézus és Szentlélek Isten!

A köszöntő után valamiféle ajándékot kaptak, majd továbbmentek.

A Dunántúlon a század elején még dudával jártak köszönteni. Amíg a plébános el nem tiltotta, addig karácsonykor még dudáltak is a templomban. A Felvidéken a kisebb gyermekek énekszóval, verssel gyemekecskézni jártak.

Én kicsike vagyok,
A fogaim nagyok,
Megtöröm a diót,
Csak sokat adjatok!

Az erdélyi Magyar királyfalván még az 1980-as években így élt a szokás: karácsony vigíliáján összegyűltek a kántálók, korosztályok szerint külön csoportokban. Házról házra jártak karácsonyi zsoltárokat énekelve. Kint az ablak alatt fejezték be az éneket, eztán bekéretőztek. Itt a fűtött szobában süteménnyel megvendégelték a kántálókat.

BETLEHEMEZÉS

A legismertebb, az egész magyar nyelpterületen ismert karácsonyi népszokás, többszereplős, dramatikus játék, misztérium-, illetve pásztorjáték. A betlehemes játéknak számos táji típusa alakult ki, főbb jeleneteiben azonban megegyeznek:

1. Beköszönés, engedélykérés a házigazdától a betlehemezésre.
2. Pásztorok jelenete a pusztán.
3. Az angyal megjelenése, megszólalása, híradása a kis Jézus születéséről
4. A pásztorok látogatása a kis Jézusnál, ajándékok felajánlása.
5. Adománykérés.
6. Újévre vonatkozó jókívánságokkal történő elköszönés.

A Magyar Népzene Tára második kötete (Jeles napok) a betlehemes játékok fő típusait a nagy néprajzi tájegységek (Dunántúl, Felvidék, Alföld és Felső-Tiszavidék, Erdély) szerint csoportosítja.

Erdélyi típus: A betlehemes játékok legrégiesebb stílusa. Hosszabb lélegzetű, 12–20 szereplős játék. Betanulása komoly előkészületet, próbafolyamatot szükségel. A főbb jeleneteket megelőzi, kiegészíti Szűz Mária és Szent József szálláskeresése. Heródes király kezdi és zárja a játékot, a szereplők közé tartozik még a király és a királyszolga. A pásztorok álarcot is viselhetnek. Általában felnőtt férfiak és legények játszották.

Szerkezete:

- bekéredzkedés
- szálláskeresés
- pásztorok ébresztése
- az öreg csobánnal, pakulárral folytatott beszéd
- ajándékvitel
- adománykérés

Alföldi típus: Sajátos *betyár* vagy *huszár* alakja jelenik meg a pásztorok és az angyalok mellett. *Heródes* alakja is feltűnhet, aki a játék kezdő- és zárórészében kap szerepet. Jellegzetes cselekményrészlete a fenyegető szavak kíséretében történő perselyezés. Sajátos "betyár"alakja jelenik meg a pásztorok és az angyalok mellett. Heródes alakja is feltűnhet, aki a játék kezdő- és zárórészében kap szerepet.

Szerkezete:

- beköszöntés
- a betyár jelenete

- Heródes jelenete
- tréfálkozás az öreg pásztorral
- adománygyűjtés

Dunántúli típus: Somogyban gyakori volt a bábtáncoltató betlehemezés. A bábjátékban a következők szerepeltek: kéményseprő, dékány, katona, menyecske, ördög és pásztorok. A bábtáncoltató betlehem színpadát templom vagy jászol alakúra készítették, a primitív bábokat a bábtáncoltató betlehem alsó részén vágott járatban alulról mozgatták. Más dunántúli tájakon pásztorjátékot játszottak, amelyben két angyal, két-három pásztor vett részt. A pásztorok gyakran barokkos, antikizáló neveket viselnek. (Maksus, Koridon, Tiriton). A pásztorok jelenetében jellegzetes a vaskos humor.

Szerkezete:

- beköszöntés
- tréfálkozás az öreg pásztorral
- adománygyűjtés

Felvidéki típus: Bibliás betlehemesnek is nevezik, mivel gyakori része a születéstörténet felolvasása, valamint a pásztorok ajándékainak liturgikus felajánlása. Az angyalokon és a fiatal pásztorokon kívül az öreg (Gubó, Kubó, Jakab, Kecskés) is szerepel.

Szerkezete:

- beköszöntő
- tréfálkozás az öreg pásztorral,
- a pásztorok indulása Betlehembe
- ajándékatadás

5. ábra.

*Istennek fia, aki született jászolban, jászolban,
Ő leszen néktek üdvözítőtok valóban, valóban.*

*Mellette vagyon az édesanyja, Mária, Mária.
Barmok közt fekszik, jászolban nyugszik szent fia, szent fia.*

*El is menének köszöntésre azonnal, azonnal,
Szép ajándékot vivén szívükben magukkal, magukkal.*

*A kis Jézuskát egyenlőképpen imádják, imádják,
A nagy Úristent ilyen nagy jóért mind áldják, mind áldják.*

A bölcsőjárás, bölcsőcske a betlehemezésnek egy önállósult jelenete. Szereplői: Szűz Mária a kis Jézussal, Szent József és az angyalok. A szereplők a bölcső körül énekelnek. Az önállóan is énekelhető dalok, meghatározott sorrendben, állandósult dallamfüzért alkotnak.

1. "Betlehem kis falucskában"
2. "Betlehem városban"
3. "Betlehem, Betlehem"
4. "Sír az Isten báránya"
5. "Menjünk mi is Betlehembe"

6. ábra. Betlehemes játék

REGÖLÉS

A regölés a téli napforduló pogánykori emléke. Körülbelül négyezer évre visszanyúló rítus. A magyarság egyik legarchaikusabb termékenységvarázsló-, bőség- és párokat összevarázsló, házról házra járó köszöntő népszokása. A regölés hagyománya, dallama és szövege legtovább a Nyugat-Dunántúlon és a Székelyföldön, Udvarhelyszéken maradt fent. A középkorban széles körben ismert rítus volt.

Szent István napjától (december 26) – vízkereszt napjáig (január 6.) jártak rególni a legények és a házasemberek. A Dunántúlon a regösök, gyermekek, legények legalább négyfős csoportokba szerveződve, nagy zajt csapva járták a falut, rázták a félelmetesen hangzó láncos botjaikat. Egyéb hangszereik: a köcsögduda, furulya, a regössíp, kolomp, furulya voltak. Leginkább a lányos házakhoz jártak köszönteni. Az udvarhelyszékiek 15–20 fős csapatban inkább a fiatal házasságokat köszöntötték. A regösök álarcot nem viseltek, legföljebb bekormozták az arcukat, kenderből bajuszt vagy szakállt készítettek, kifordított bundát húztak.

A regösének tartalmi egységei:

- 1. beköszönés
- 2. csodaszarvas ének
- 3. bőségvarázslás, gazdaságra vonatkozó jókívánságok
- 4. párok összeregölése
- 5. adományvárás, elköszönés

7. ábra.

*Nem vagyunk mi rablók: Szent István szolgái.
Most jöttünk hidegkútról, hideg mezejéről.
Elfagyott kinek keze, kinek lába, kinek egye-mása,
Haj regő rejtem, azt is megadhatja az a nagy Úristen.*

*Amott kerekedik egy fekete felhő,
Abban legelészik csodatévő szarvas,
Csodatévő szarvasnak ezer ága-boga.
Száz misegyertya gyújtatlan gyújtassék, oltatlan aludjék,
Haj regő rejtem, azt is megadhatja az a nagy Úristen...*

ISTVÁN NAPI KÖSZÖNTŐ

December 26–a, karácsony másodnapja, István napja. Szent István volt az első vértanú. Jézus feltámadása utáni időszakban élt. A szokást *istvánozásnak* is emlegették. A magyar névadási szokások szerint a születendő gyermeket valamelyik egyházi szent nevére keresztelték, így mintegy égi patrónust választottak a név viselője számára. Ezek a köszöntők tehát nemcsak a névnapjukat ünneplőknek szóltak, hanem a patrónus tiszteletére is.

8. ábra.

*Élj István, kedves, élj
Nemzedet díszére,
Virágozz mindennek
Kívánt örömére,*

*S nyúljanak napjaid
Sok víg esztendőkre!
Fogadd el, fogadd el
Csekély tiszteletünk,*

*Fogadd el, fogadd el,
Mert szívből tisztelünk,
Tisztelünk, tisztelünk,
Míg e földön élünk.*

JÁNOS NAPI KÖSZÖNTŐ

December 27–e, Szent János evangélista ünnepe. János napján bort szentelnek a magyar borvidékeken. Szent János áldása, a borral való köszöntés az *áldomás*. A középkorban szentelt borral kínálták meg azokat, akik búcsúzkodtak, útnak indultak, hogy Szent János áldása oltalmazza őket. A szentelt bornak mágikus erőt tulajdonítottak. A János-napi köszöntők számos változatban ének a magyar nyelvterületen.

9. ábra.

*Valamennyi csillag ez magas égen van,
Valamennyi fűszál e kerek földön van,
Mennyi áldásokkal áldja meg az Isten!*

*Adjon az Úristen erőt, egészséget,
holta után pedig örök dicsőséget,
vigye lelkét mennybe, örök dicsőségbe!*

SZILVESZTER

December 31-e, a polgári esztendő utolsó napja, az újesztendő vigíliája, *Szent Szilveszter pápa* (314–335) ünnepe. A népi kalendárium szerint a szilveszter az újév első napjával szorosan összefügg, ezért a két nap szokásai és hiedelmei sok esetben összefonódnak illetve mindkét napra érvényesek. A szilveszteri rítusokban, az óesztendő elkergetése során különösen fontos szerepe van a zajkeltésnek. Kolomppal, csengővel, kereplővel, karikás ostorral lármáztak a legények. A háziaktól cserébe kalácsot, pénzt kaptak. A *gulyafordítás* során az volt a cél, hogy az állatok a nagy zajra felébredjenek és a másik oldalukra forduljanak. Úgy vélték, hogy így a jószágok egészségesek, szaporák lesznek. Az erdélyi protestáns falvakban szokás volt az óév kiharangozása és az újév énekkel köszöntése. A szilveszteri és újévi köszöntőknek és hiedelmeknek az a célja, hogy biztosítsa a következő évben az egészséget, a bő termést, az állatok szaporaságát.

A moldvai csángók a **hejgetés** vagy **urálás** szokását őrizték meg. "A moldvai hejgetés (urálás) a legények óévbúcsúztató, köszöntő, bőségvarázsló, adománykérő szokása. A búza élettörténetét mondja el a hejgető (uráló) a mag elvetésétől a kisarjadzáson, aratáson, kicséplésen, megőrlésen át egészen a belőle történő kenyérsütésig, majd jókívánságokat mondanak a ház népének. A szokás elsődleges célja a gabona, a kenyér, tehát a termékenység mágikus, rituális biztosítása volt az elkövetkezendő esztendőre."³

³ Forrás: www.csango.hu (2010. szeptember 28.) Jeles napok könyv258.o

10. ábra.

*Azért is friss egészséget, bort, búzát és békességet,
 Adjon Isten bőven,
 Az új esztendőben!*

Legjellegzetesebb kalendáriumi szokások előfordulása földrajzi dialektusonként: ⁴

	Dunántúl	Felvidék	Alföld	Erdély	Moldva
Lucázás, kotyolás	*	*			
Ostyahordás	*	*	*		
Karácsonyi kántálás	*	*	*	*	*
Betlehemezés	*	*	*	*	*
Regölés	*			*	
István, János napi köszöntő	*	*	*	*	*
Aprószentek napi vesszőzés	*	*	*	*	*
Szilveszter	*	*	*	*	*

TANULÁSI RÁNYÍTÓ

1. feladat

Készítsen el egy kis kalendáriumot, amelyben kiemeli azokat a napokat, amelyekhez valamilyen népszokás kötődik!

⁴ Forrás: Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Bp., 1997: 19

2. feladat

Jelölje meg azokat a szokásokat, amelyekhez énekes rítus párosul!

3. feladat

Kérdezze meg környezetében a környezetében élő idősebb ismerőseit, illetve rokonait az általuk ismert énekes népszokásokról!

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK**1. feladat**

Hogyan készül a lucaszék és mire használták?

2. feladat

Milyen hiedelmek, illetve szokások fűződnek Luca napjához? Soroljon fel hármat!

3. feladat

Melyik népszokásunkhoz kapcsolható az alábbi dallamrészlet?

*"Szállást keres a Szentcsalád,
de senki sincs, ki helyet ad..."*

4. feladat

Melyik tájegységekre volt jellemző a karácsonyi kántálás?

5. feladat

Kik és mikor jártak kántálni?

6. feladat

Soroljon föl két dramatikus népszokást!

7. feladat

Hol volt szokás a bábtáncoltató betlehemezés?

8. feladat

Milyen hangkeltő eszközöket használtak a regösök?

9. feladat

Mi a hejgetés?

MEGOLDÁSOK

1. feladat

A lucaszéket csak férfiember készíthette. Vidékek szerint változott, hogy hét, kilenc, tizenkét vagy tizenhárom féle fából készült, aminek minden darabját más-más fából kellett kifaragni. Sem szöget, sem enyvet nem szabadott használni. Karácsonyig kellett befejezni. Az éjféli misén aztán a székre állva, tű fokán vagy lyukas fakanálon meg lehetett látni, hogy ki a boszorkány.

2. feladat

Tilos varrni, nehogy ezzel bevarrják a tyúkok fenekét; lucapogácsát sütöttek; lucabúzázt ültettek

3. feladat

A Szentcsalád-járáshoz.

4. feladat

Somogyra és Erdélyre.

5. feladat

Több csoportban jártak kántálni: délben a gyerekek, délután a fiatalok, este a házasemberek. Karácsony vigíliáján.

6. feladat

Betlehemezés és regölés.

7. feladat

Somogyban.

8. feladat

Kolomp, láncos bot, köcsögduda, bika, csengő, furulya.

9. feladat

A moldvai legények óévbúcsúztató, köszöntő, bőségvarázsló, adománykérő szokása.

AZ EMBERÉLET FORDULÓIHOZ KAPCSOLÓDÓ ÉNEKES NÉPSZOKÁSOK

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Tanulmányozza az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó énekes népszokásokat.

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

Az emberi élet ünnepeihez kapcsolódó rítusok és szokások hagyományosan a családban zajlottak. Határozott alkalomhoz megfelelő dallamok kötődtek az életfordulók, életszakaszok szokásaihoz, szórakozásaihoz.

AZ EMBERI ÉLET JELENTŐS FORDULÓI, SZAKASZAI

- Születés
 - gyermekkor – gyermekjátékok
 - serdülőkor – párosítók, karikázók
 - katonaság – katonadalok
- Házasság
 - lakodalmi szokások
- Halál
 - siratók
 - virrasztóénekek
 - halottkísérők

GYERMEKJÁTÉKOK

Katona István néprajzkutató *eredetük szerint* három csoportba sorolja a gyermekjátékokat:

1. Felnőttek által gyermekekhez szóló dalok, mondókák, játékok – csecsemőnek, ölben ülő gyermekeknek.
2. Felnőttektől átvett a gyermekek körében használt játékok – foglalkozásokat utánzó játékok, leánykérő játékok, gyermeklakodalmak.
3. Gyermekek körében keletkezett és fenntartott hagyományok.

Lázár Katalin *játéktípusok* alapján rendszerezte a gyermekjátékokat:

1. eszközös játékok – eszközös ügyességi játékok, tárgykészítő játékok, sportszerű népi játékok
2. mozgásos játékok – ölben ülő gyermekek játécai, ügyességi- és erőjátékok, fogócskák, sokféle vonulás
3. párválasztó játékok – párválasztó játékok, leánykérő játékok, párválasztó társasjátékok
4. szellemi játékok – szellemi ügyességi játékok, becsapós játékok, kitalálós játékok, tiltó játékok, rejtő-kereső játékok

A gyermekdal zenei jellemzői:

- *Szerkezete:* kötetlen, szerkezeti alapegysége az ütempár (két kétnegyedes ütem, kezdő és lezáró ütempár), az ütempárok szabadon ismétlődnek és sorakoznak egymás után, a zárt forma igénye nélkül, épülhet 1–2 ütempár ismételtetéséből, de sokféle ütempárból is.
- *Ritmusa:* feszes, egyszerű (negyed, nyolcad és fél ritmusértékeket használ)
- *Hangterjedelme:* maximum oktávnyi, túlnyomó részben 5–6 hang
- *Hangsora:* a dallam egyszerű, kerüli a nagyobb hangközi ugrásokat (szekund, terc, kvart, kvint)

Ahogy azt az alábbi kiszámoló is mutatja, a gyermekdalok, gyermekjátékok *szövege* játékos, mondókaszerű, gyakran tartalmaz érthetetlen, idegen nyelvből átvett, torzított szavakat, ősi népköltészeti elemeket, hangutánzó szavakat. A gyermekdalok a magyar népzene ősi, archaikus rétegéhez tartoznak.

An-tan-té-nusz

Szó-raka-té-nusz

Szó-raka-tike-tuka

Ala-bama-bam-busz-ka

Te vagy az a kram-pusz-ka

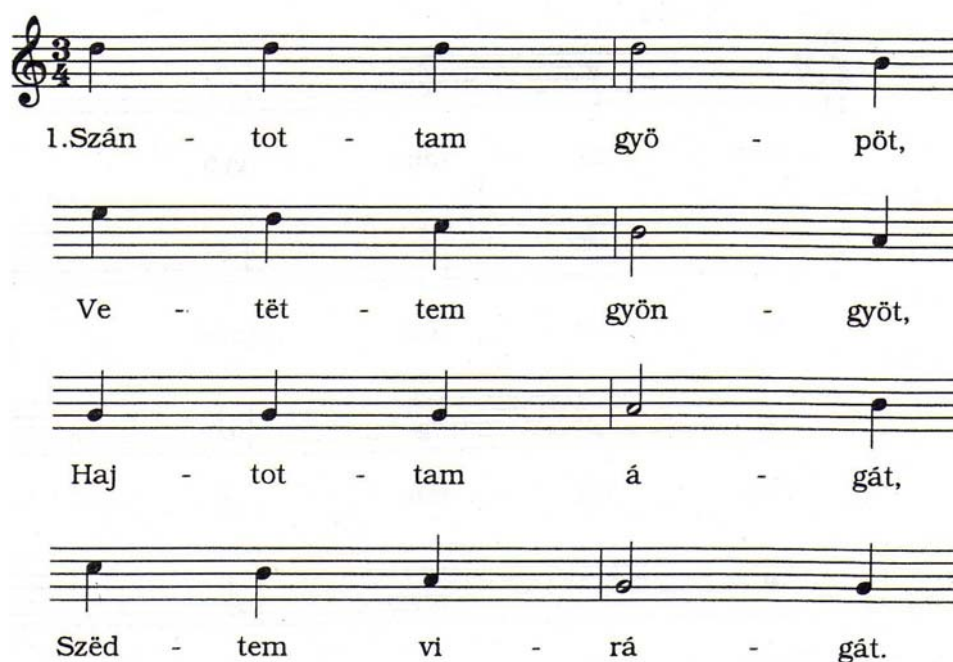
A gyermekek, akiket csengésüknél, tréfás tartalmuknál fogva ezek a verssorok megragadtak, hol eredeti rendeltetésüknek megfelelően mondják őket, hol pedig csak időtöltésként mondogatják, vagy esetleg új rendeltetést adnak nekik: például kiolvasónak használják a hintázó verset.⁵

⁵ Kresz Mária: A magyar gyermekjáték-kutatás

PÁROSÍTÓK

A párosító vagy kidanoló dalok szövegei olyan leányt és legényt neveznek meg, akiről a falu tudja vagy sejt, hogy szerelmi viszonyban vannak egymással. A szövegek sablonjai – a szerelmi viszonyra történő tréfás célzások – állandóak, ebbe egyszerűen behelyezik az illető legény és leány nevét. Ha megnevezés nélkül – ami gyakorlatban sohasem történik – akarják dalolni, akkor "ez a legény és ez a leány", vagy ehhez hasonló kifejezések helyettesítik a két nevet.⁶

A párosítók középkori eredetű műfaj. Kis hangterjedelmű, kevés szótagszámú sorokból épülő szokásdalok. Fiatalok énekes játéka, amelyben félig komolyan, félig tréfálkozva kidalolták, összepárosították a szerelmeseket.

11. ábra.

*Az előljáró a Takó Gyula,
Utánajáró Józsa Rozika.*

*Mit nézne rajta, sose vót rajta,
Bús az ő szíve, könnyel borítja.*

*Ó, uram, Jézus, add össze őket,
Fületlen bagoly, rúgd szélle őket.*

⁶ Bartók Béla: A magyar népdal. 1924

HÁZASSÁG

A paraszti élet hagyományos rendjéhez tartozott az időben kötött házasság. A házassági szokások sok régi hagyományt őriztek meg. A lakodalom három napig tartott, látványos események sora követte egymást. Minden fő mozzanatához rigmusok, verses ajánlások, énekes szokások tartoztak. A dalok többsége szorosan kapcsolódik a lakodalom szertartásaihoz. A házassági szokásoknak két alapvető mozzanata van: a családok közötti megállapodás és az ezt követő színjátékszerűen kidolgozott ünnepi szertartás.

A lakodalmas szokások az esküvő előtt kezdődnek. Zoborvidéken a "kézfogót" is különleges énekek kísérik.

12. ábra.

*Egyik csillag Varga Ferkó csillagja,
Másik csillag Magyar Anna csillagja.*

*Akit adtam, a jegygyűrőt add vissza,
Hadd nyerjem még leányágomat vissza.*

Az esküvő napján a menyasszony öltöztetését, a menyasszony kikérését, búcsúztatását, a lakodalmi étkezést is köszöntők, dalok kísérik végig. A menyasszonyt szomorú hangulatú dallal indították útjára.

13. ábra. Mezőkövesdi menyasszony kikérése

14. ábra.

-Jaj, Bözsi pajtásom,
Szerelmes virágom,
Szánod-e megválni
Te édesanyádtól

-Jaj, dehogy nem szánom,
Majd hogy meg nem halok,
Kő volna a szívem,
Mégis megrepedne.

-Jaj Bözsi pajtásom
Szerelmes virágom,
Szánod-e megválni
Te édesapádtól?

-Jaj, dehogy nem számom,
Majd hogy meg nem halok,
Kő volna a szívem,
Mégis megrepedne.

*-Jaj Bözsi pajtásom,
Szerelmes virágom,
Szánod-e megválni
Te lyánypajtásidtól?*

*-Jaj, dehogy nem szánom,
Majd hogy meg nem halok,
Kő volna a szívem,
Mégis megrepedne.*

A lakodalmi vacsorát is különféle rigmusok, dalok színesítették. Az alábbi dallam reneszánsz táncdallamra énekelt legényválogató dal.

15. ábra.

*Már engem mátkám, tízen kérettek,
Adj jó tanácsot árva fejemnek,
Hogy tízük közül melyikhez menjek,
Hogy virág helyett kórót ne szedjek.*

Vacsora után kerül sor a menyasszonytáncre. Az egész magyar nyelvterületen sokfelé élt, szép dallamok kíséretében táncoltatták meg a menyasszonyt.

16. ábra.

SIRATÓ

"A sirató kétségkívül az őskor terméke, első szembenézése az embernek a halállal, az ősvallások rítusához tartozik. Minden népnél van róla hír, néhol gazdag költői hagyomány."

A temetési szertartás elhalaszthatatlan része volt a halott elsiratása. Ez elsősorban a halott nőrokona feladata volt, de sok helyen előfordult, hogy megfogadták a siratóasszonyokat, mivel a családban nem tudta ezt senki megtenni. A siratóéneket szabad sorszerkezet, sorhosszúság, recitatív előadásmód jellemzi. A szöveg is, a dallam is rögtönzés, melynek nincs mérhető üteme és ritmusa. A dallam alkalmi jellege miatt ugyanaz a sirató kétszer nem hangozhatott el.

17. ábra.

TANULÁSIRÁNYÍTÓ**1. feladat**

Vegye sorra azokat az eseményeket, amelyek fordulópontot jelentenek az ember életében.

2. feladat

Kérdezze meg környezetében a környezetében élő idősebb ismerőseit, illetve rokonait az általuk ismert énekes népszokásokról.

MUNKANYAG

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. feladat

Melyek az emberi élet jelentős fordulói?

2. feladat

Mi jellemzi a gyermekjátékok nyelvezetét, illetve hangterjedelmét?

3. feladat

Mi a párosító dalok lényege?

4. feladat

Soroljon fel a házasságkötéssel kapcsolatos olyan eseményeket, amelyekhez énekes népszokások kapcsolódnak!

5. feladat

Mi jellemzi a siratóénekek előadásmódját?

MUNKANYAG

MEGOLDÁSOK

1. feladat

Születés, házasság és halál.

2. feladat

Játékos, mondókaszerű, gyakran tartalmaz érthetetlen, idegen nyelvből átvett, torzított szavakat, ősi népköltészeti elemeket, hangutánzó szavakat. A hangterjedelme legfeljebb oktávnyi, túlnyomó részben 5–6 hang.

3. feladat

A párosító vagy kidanoló dalok szövegei olyan leányt és legényt neveznek meg, akiről a falu tudja vagy sejti, hogy szerelmi viszonyban vannak egymással.

4. feladat

Menyasszony kikérése, menyasszonytánc.

5. feladat

A siratóéneket szabad sorszerkezet, sorhosszúság, recitatív előadásmód jellemzi. A szöveg is, a dallam is rögtönzés, melynek nincs mérhető üteme és ritmusa.

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Martin György: Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Planétás Kiadó, Budapest, 1995
- Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Planétás Kiadó Budapest, 1997
- Szapu Magda: Gyermekjátékok. Kaposvár, Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1996
- Kerényi György: Magyar énekes népszokások. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982
- Kiss Áron: Magyar Gyermekjáték-gyűjtemény. Holnap Kiadó, Budapest, 2000
- Balassa Iván: Magyar néprajz. Corvina Kiadó, Budapest, 1983
- Bálint Sándor: Népünk ünnepei: Az egyházi év néprajza. Szt. István Társulat, Budapest, 1938.
- Dömötör Tekla: Magyar népszokások. Corvina Kiadó, Budapest, 1977
- Dömötör Tekla: Naptári ünnepek – népi színjátszás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1964
- Dömötör Tekla: A népszokások költészete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974
- Dömötör Tekla: Régi és mai magyar népszokások. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986
- Gelencsér Ágnes: Magyar népeink alapismeretek. Calibra Kiadó, Budapest, 1994
- A Magyar Népzene Tára a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerk. Bartók Béla és Kodály Zoltán. – Budapest, Akadémiai Kiadó, 1951
1. Gyermekjátékok Bp. 1951.
 2. Jeles napok. Bp. 1953.
 3. A-B. Lakodalom. Bp. 1955–56.
 4. Párosítók. Bp. 1959.
 5. Siratók. Bp. 1956.
- Somogy Megye Népművészete. Szerkesztette: Kapitány Orsolya, Imrő Judit. Kaposvár, 2001.
- Együd Árpád: Kaposváron megverték a rézdobot

AJÁNLOTT IRODALOM

Lajos Árpád: Este a fonóban. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1973

Kósa László – Szemerényi Ágnes: Apáról fiúra. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1973

Dr. Róheim Géza: Magyar Néphit és népszokások. Universum Kiadó, Szeged, 1990

Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 1984

Martin György: Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Planétás Kiadó, Budapest, 1995

Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Planétás Kiadó Budapest, 1997

A(z) 1436–06 modul 023–es szakmai tankönyvi tartalomeleme
felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
54 212 02 0010 54 01	Kántor-énekvezető
54 212 02 0010 54 02	Kántor-kórusvezető
54 212 02 0010 54 03	Kántor-organista
54 212 03 0010 54 01	Jazz-énekes
54 212 03 0010 54 02	Jazz-zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 01	Hangkultúra szak
54 212 04 0010 54 02	Klasszikus zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 03	Magánénekes
54 212 04 0010 54 04	Zeneelmélet-szolfézs szak
54 212 04 0010 54 05	Zeneszerzés szak
54 212 05 0010 54 01	Népi énekes
54 212 05 0010 54 02	Népzenész (a hangszer megjelölésével)
31 212 01 0010 31 01	Szórakoztató zenész II. (hangszer és műfaj megjelölésével)

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:

10 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1–2008–0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: (1) 210–1065, Fax: (1) 210–1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató